

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

129:3, 2009

Företagsdynamik i Sverige under 1900-talet

Marcus Box, *New venture, survival, growth: continuance, termination and growth of business firms and business populations in Sweden during the 20th century*, Stockholm studies in economic history 48 (Stockholm: Stockholms universitet 2005). 230 s.

Marcus Box skriver i sin doktorsavhandling om företagande i Sverige under 1900-talet. Det huvudsakliga syftet är att studera vad som i bred mening kan kallas företagsutveckling, alltså överlevnad av företag respektive företags växt. Detta gör författaren genom att anlägga ett hundraårigt perspektiv. Genom frågeställningarna, valet av små och nya företag som huvudsakliga studieobjekt och genom avancerad statistisk bearbetning anknyter studien till modern entreprenörskapsforskning. Det i sammanhanget mycket långa tidsperspektivet ansluter vidare till den företagshistoriska traditionen. Avhandlingens empiri berör företrädesvis den första hälften av 1900-talet. Det huvudsakliga dataunderlaget består av nära 2 200 svenska aktiebolag vilka delas in i sju så kallade födelsekohorter ("generationer") bildade under specifika år under första hälften av 1900-talet. I den bemärkelsen lutar sig forskningen mot metoder som används inom demografin. Det är med andra ord en avhandling som befinner sig i gränslandet mellan olika forskningstraditioner.

Avhandlingen består av nio kapitel, där det sista utgör sammanfattning och slutdiskussion. Kapitel 1 till 3 presenterar avhandlingens metodologiska och teoretiska utgångspunkter. Det första kapitlet introducerar forskningsproblemet samt anger avhandlingens syfte. Box sätter in forskningsproblemet som berör företags och organisationers livsförlopp och "beteenden" i ett brett samhällsvetenskapligt sammanhang.

Kapitel 2 beskriver och redogör i mer detalj för val av källmaterial och forskningsstrategi. Ansatsen är till stora delar demografisk. Box menar att entreprenörskapsforskningen traditionellt har arbetat med rena tvärsnittsdata eller data som endast sträcker sig över ett fåtal år. Sådana data är relativt lättillgängliga men gör det svårt att uttala sig om vad som påverkar företags utveckling på längre sikt. Vill vi exempelvis veta något om hur makroekonomiska svängningar påverkar tillväxt och nedläggning av företag bör observationsperioden vara så pass lång att minst en konjunkturcykel täcks in av data. Då räcker med andra ord inte en observationsperiod om ett fåtal år. Den företagshistoriska forskningen, å andra sidan, har studerat företag över mycket lång tid, men en brist i denna forskning är att den närmast totalt förbisett små företag. Vidare har den förlitat sig på analys av särskilt intressanta fall, dock utan att ägna sig åt statistisk bearbetning av större datamaterial.

Box lägger också stor vikt vid behovet av en prospektiv, snarare än retrospektiv, ansats vid insamling av data. Detta blir naturligtvis särskilt viktigt när studien omfattar så många år. Han betonar vikten av att utgå från alla företag som tillkommer ett visst år och följa dem framåt i tiden (prospektivt) snarare än att studera de företag som lyckats överleva till en viss ålder i backspegeln (retrospektivt). Det senare angreppssättet leder oundvikligen till slutsatser som endast gäller för företag som lyckats med bravaden att överleva till en viss ålder och medför med säkerhet en skevhet i resultaten i förhållande till hela företagspopulationen.

Kapitel 3 är en genomgång av forskning som behandlat fenomenen tillväxt i små och nya företag respektive överlevnad av nya företag. Tidigare studier inom framför allt ekonomisk historia (särskilt företagshistoria), nationalekonomi, företagsekonomi och entreprenörskapsforskning ingår här. I kapitlet hävdas att, trots att majoriteten av forskningen om små och nya (liksom etablerade) företags tillväxt och överlevnad har tillkommit sedan 1970- och 1980-talen, så finns viktiga bidrag även från äldre datum. På senare tid har forskningen till stor del kommit att lägga fokus på individen – företagaren, entreprenören – och sökt individspecifika förklaringar till tillväxt och överlevnad. Detta, menar Box, gör att andra komplementära förklaringar riskerar att åsidosättas. Exempel på sådana omständigheter är ekonomisk struktur, omgivning och unika historiska förhållanden. Detta är områden som Box belyser i sin forskning.

De empiriska analyserna inleds i kapitel 4 som behandlar den aggregerade företagsstrukturens utveckling under mer än 100 år. Box kombinerar här olika statistiska uppgifter från äldre och yngre publikationer samt databaser för att analysera hur storleksfördelningen av företag förändrats över tiden. På grund av statistiska omläggningar och ändrade definitioner är detta problematiskt. Författaren finner dock att det finns lite fog för att tala om en övergång till en entreprenörsekonomi. Storleksfördelningen tycks snarare avspegla ekonomins svängningar. Tidigare forskning som behandlat företagsstrukturens utveckling från 1960-talet och framåt har betonat institutionella förklaringar: Man har menat att skattesystem och ekonomisk politik medförde att små företag inte kunde eller ville växa. Box menar att detta kan vara en tolkning, men att andra förklaringar också kan lyftas fram om tidsperspektivet sträcks ut. Perioder av makroekonomiska strukturerkriser och strukturomvandlingar – och därpå följande rationaliseringsfaser – har historiskt inverkat på företags förmåga att växa och överleva, och därmed också påverkat företagsstrukturens utveckling.

Kapitel 5–8 utgår från den empiriska databasen om sju kohorter (eller generationer). Databasen omfattar alla aktiebolag som startades i Stockholm åren 1899, 1909, 1912, 1921, 1930, 1942 och 1950. Box har till stor del själv byggt upp databasen genom intensivt arkivarbete. Det speciella med dessa data är att de kombinerar en mycket lång observationstid med stor bredd i urvalet genom att alla branscher och verksamheter finns representerade. I kapitel 5 följer Box var

och en av kohorterna under 30 år från det att de föds. Resultaten visar att yngre och mindre företag har svårare att överleva, vilket bekräftar de väletablerade teserna om *liability of newness* respektive *liability of smallness*. Men Box finner även andra intressanta saker. Den ekonomiska omgivningen påverkar företags överlevnad. Företagen i de sju generationerna bildades och verkade också under stundtals vitt skilda förutsättningar: De bolag som grundades under de dåliga åren på 1920- och 1930-talen hade sämre förutsättningar att klara sig vid låg ålder i jämförelse med de som grundades exempelvis år 1912. Det verkar alltså som att de makroekonomiska villkoren vid företagets födsel inverkar på deras långsiktiga överlevnadsförmåga. Även för företag som överlevde de första riskfyllda åren var makroekonomiska fluktuationer – här mätt som BNP-svängningar och ränteförändringar – viktiga komponenter för att förklara företagsdödligheten. Trots att de överlevande företagen mognade utsattes de för högre dödsrisk om konjunkturen blev sämre. Tillika uppvisade de två yngsta kohorterna, de från 1942 och 1950, ett avvikande mönster. Dödligheten var mycket låg i dessa kohorter, även när företagen var unga och även bland de små, vilket till del motsäger hypotesen om *liability of newness*. Det var sannolikt exceptionella förhållanden som präglade villkoren för dessa två kohorter: Den hårt reglerade krigsekonomin – i synnerhet för kohorten från 1942 men i viss mån också för den från 1950 – avlöstes under de följande decennierna av en nästintill oöverträffad period av hög makroekonomisk tillväxt. Detta visar, enligt författaren, att det är viktigt att ta hänsyn både till faktorer i företagets ekonomiska omgivning och till vilka specifika perioder som studeras – detta kan få stor inverkan på forskningsresultaten.

Kapitel 6 är en slags uppföljning av de företag i de sju kohorterna som inte slogs ut utan överlevde. Närmare bestämt följer Box upp de företag som fortfarande var aktiva fram till slutet av 1990-talet. Ungefär 340 av de totalt 2 200 aktiebolagen lyckades överleva denna långa period och var alltså vid seklets slut mellan 50 och 100 år gamla. Det har hävdats i ekonomisk teori att företag måste växa för att kunna överleva, och i kapitlet ställs frågan: Hade företagen från de sju kohorterna som överlevde till 1990-talet också *vuxit*? Analysen visar att majoriteten av de överlevande aktiebolagen fortfarande var tämligen små och endast hade växt i begränsad omfattning. Dessutom finner Box ett samband mellan företagets storlek vid starten mellan 50 och 100 år tidigare och storleken på 1990-talet: Hade man startat på liten skala var man i relativt bemärkelse tämligen liten även vid uppföljningstillfället. En annan systematik gör sig också gällande här, nämligen att företagen i de äldre kohorterna – det vill säga de som startades i slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet – i allmänhet både var större vid start och vid uppföljningen. Box menar att detta beror på att kraven för att registrera aktiebolag var hårdare längre tillbaka i tiden och att bolagsformen då i större utsträckning var förbehållen de större företagen. När så realkostnaderna för att bilda aktiebolag gradvis sjönk – bland annat var det nominella kapital som krävdes

konstant, 5 000 kronor, fram till 1970-talet – blev det vanligare att även mindre verksamheter drevs som aktiebolag. Dessa faktorer påverkade alltså fortfarande bilden vid 1900-talets slut.

Företagens tillväxt och tillväxtmönster står i fokus i avhandlingens sjunde kapitel. Här analyserar författaren företagstillväxt över tid med hänsyn tagen till företags- och omgivningsspecifika betingelser. Ungefär 400 företag i de två kohorterna från 1912 och 1930 ingår i studien. Sammanlagt bidrog dessa företag med 6 600 observationsår (företagsår). Företagens årsredovisningar utgör källmaterialet, vilket innebär att författaren gått igenom och bearbetat lika många årsredovisningar, och på grund av källmaterialets stora omfattning analyseras endast två kohorter, de från 1912 och 1930. Valet av dessa motiveras med att den äldre bildades under ganska gynnsamma förhållanden medan den från 1930 tillkom under en ekonomisk depression. Analysen visar att unga och små företag växte snabbare, vilket stödjer tidigare forskning. Detta gällde även för företagen i kohorten från 1930: Trots den ekonomiska krisen observerades att många företag faktiskt växte under de tidiga, formativa åren. Resultaten visar också på att makroekonomiska fluktuationer påverkade företagens tillväxt: I tider av ekonomisk nedgång växer färre företag, medan fler växer under goda tider. Resultaten visar också att större och äldre företag påverkas mer av fluktuationerna. Till del kan detta kanske förklaras av att större och äldre företag krymper när tiderna blir sämre medan små och unga företag går under och därmed försvinner ur analyserna.

Avhandlingens sista empiriska kapitel (kapitel 8) behandlar också kohorterna från 1912 och 1930 men analyserar ägande och succession i företagen. Över en tidsperiod om 30 år observerar Box när ägarbyten skedde och vad detta fick för effekter. I ett första steg relateras företagens överlevnad till observerade successioner. Resultaten visar att endast i få fall kunde nedläggningar bland de 400 företagen relateras till ett ägarbyte ett eller ett par år tidigare. I allmänhet verkar alltså de observerade successionerna inte ha varit egentliga orsaker till företagsnedläggningarna. Box undersöker också i vilken mån ägarbytena påverkade de nära 400 företagens resultat och tillväxt, och slutsatsen blir att successionerna över lag inte verkar ha varit särskilt betydelsefulla för företagens tillväxt och överlevnad. Resultaten visar dock att förändringarna i ägarförhållandena kunde ha en viss "störande" effekt: De gånger företagen uppvisade goda resultat ledde en succession ofta till försämrade resultat, och om företagen gick dåligt före ägarbytet kom dessa till övervägande del att förbättra sina resultat efter successionen. Ofta antas det att små företag leds och ägs under lång tid av en och samma person(er). Box visar på motsatsen: Efter 30 år hade endast en fjärdedel av de överlevande företagen kvar sina ursprungliga ägare. Övriga företag hade bytt ägare, ofta tidigt i sin utveckling.

Det första man slås av och som imponerar vid en genomläsning av avhandlingen, är det enorma arbete som ligger bakom konstruktionen av databaserna som

används i analyserna. Box har genomfört något av ett Sisufosarbete för att skapa sina databaser, som omfattar närmare 100 år. Men det är naturligtvis när Box analyserar materialet i databaserna som de verkliga bidragen ges. Som entreprenörskapsforskare frapperas jag av vilken annorlunda bild som framträder när perspektivet är 100 år, snarare än fem år eller mindre som är det vanliga inom denna forskning. Jag vill framför allt lyfta fram två resultat av undersökningen: Det första är att överlevnadsmönstren är så olika beroende på när företagen tillkom. Trots att liknande studier genomförts tidigare känner jag inte till att någon så tydligt har kunnat visa på relationen mellan nya företags överlevnad och det ekonomiska klimatet och volatiliteten vid tidpunkten för deras tillkomst. Dessutom tycks dessa effekter vara bestående. Det andra resultatet som sticker ut är att det finns ett samband mellan företags storlek vid tillkomsten och deras storlek upp till 100 år senare. Det visar att företag präglas av förhållandena vid tillblivelsen på sätt som kvarstår under mycket lång tid. De teoretiska implikationerna av båda dessa resultat torde vara omfattande, framför allt för organisationssociologisk forskning och entreprenörskapsforskning.

Box avhandling ger också omfattande bidrag till den företagshistoriska forskningen. Denna har i Sverige varit relativt tyst beträffande små företag och har till stor del inriktat sig på fallstudier av framgångsrika företag. Förhoppningsvis kan denna avhandling leda till större intresse för småföretag och entreprenörskap. Entreprenörskap och ekonomisk historia var nära sammanflätade under Schumpeters dagar, men på senare tid har de två områdena glidit isär. Ett närmande vore på sin plats.

Mer specifikt bidrar Box genom sin forskning på två sätt: Dels pekar han på teoretiska referensramar som kan vara viktiga för att förstå hur företag utvecklas över tiden (men som till stor del varit oprövade inom detta forskningsfält), och dels lyfter han fram intressanta angreppssätt och analysmetoder genom att han skapar longitudinella databaser baserade på systematisk arkivforskning.

*Johan Wiklund**

* Fakultetsopponent